http://dx.doi.org/10.15589/jnn20140217
УДК 338.45
Ч-92

RESOURCE AND FUNCTIONAL MANAGEMENT ASSURANCE OF THE INDUSTRIAL POTENTIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

РЕСУРСНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Marharyta O. Chuprina
ma.chuprina@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1576-5252

М. О. Чупріна,
канд. екон. наук

National Technical University of Ukraine «KPI», Kyiv
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

Abstract. A systematic analysis of resource supply for industrial capacity of sustainable development in Ukraine and for management of the industrial capacity development has been done. The predictive structure of the industrial complex of Ukraine is defined as the main base for the development of the industrial production model. The organizational and economic factors which influence on the formation of the macroeconomic indicators are specified and detailed in order to identify the scale of the industrial capacity maturity. The necessity to reform the management system for the industrial capacity development in the context of the integration choice of Ukraine is substantiated. The destructive factors which generate the negative trends in the national industry are defined. The set of actions which address the problems of resource and functional supply of industrial capacity development in Ukraine is suggested. Hence, the paper proves that in order to achieve the strategic objectives of restructuring, systemic upgrading of Ukrainian industry and improving the management of the industrial capacity development, it is necessary to realize the whole amount of measures to strengthen the coordination and management role of the state in the economy and industry and improve the efficiency of the industrial policy.
Keywords: capacity of sustainable development, industrial capacity, management of industrial capacity development.

Анотація. Визначено прогнозну структуру промислового комплексу країни. Уточнено та деталізовано організаційно-економічні фактори впливу на формування системи макроекономічних показників для ідентифікації масштабів розвиненості промислового потенціалу. Обґрунтована необхідність реформування системи управління розвитком промислового потенціалу в контексті реалізації інтеграційного вибору України.
Ключові слова: потенціал сталого розвитку, промисловий потенціал, управління розвитком промислового потенціалу.

Аннотация. Определена прогнозная структура промышленного комплекса страны. Уточнены и детализированы организационно-экономические факторы влияния на формирование системы макроэкономических показателей для идентификации масштабов развития промышленного потенциала. Обоснована необходимость реформирования системы управления развитием промышленного потенциала в контексте реализации интеграционного выбора Украины.
Ключевые слова: потенциал устойчивого развития, промышленный потенциал, управление развитием промышленного потенциала.

REFERENCES

[1] Mykytenko V.V., Alymov O.M. Tekhnolohii upravlinnia stratehichnym potentsialom rozvytku Ukrainy [Technologies of management of strategic capacity development in Ukraine]. Elektronne naukove fakhove vydannia 2011. no. 1 (1) − Electronic scientific specialized edition 2011. no.1 (1). Available at: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Alimov _Mikitenko.pdf.

[2] Golovkova O.S. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku potentsialu sotsialno-ekonomichnykh system: Monohrafiia [Organization and economic bases for socio-economic systems potential development: Monograph]. Zaporizhzhya, KPU Publ., 2011. 464 p.

[3] Amosha O.I., Ivanov M.I., Khyzhniak L.T. et.al. Pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia vyrobnychoho potentsialu v promyslovosti [Improvement of efficient usage of the production capacity in the industry]. Donetsk, NAN Ukrainy; In-t ekonomiky promyslovosti Publ., 2004. 396 p.

[4] Skrypnychenko M.I., Prykhodko T.I., Sidenko V.R. et. al. Potentsial endohennoho zrostannia ekonomiky Ukrainy: Monohrafiia [Potential of the endogenous economic growth of Ukraine: Monograph]. Kyiv, NAN Ukrainy; In-t ekonom. ta prohnoz. Publ., 2010. 436 p.

[5] Kindzerskyi Yu.V, Mykytenko V.V, Yakubovskyi M.M, Halytsia I.Yu. et.al. Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku [Domestic industry capacity: goals and mechanisms of the efficient development]. Kyiv, NAN Ukrainy; In-t ekonom. ta prohnoz. Publ., 2009. 928 p.

[6] Amosha O.I., Antoniuk V.P., Novikova O.F. et. al. Propozytsii shchodo formuvannia proektu kontseptsii staloho rozvytku Ukrainy: naukovo-analitychna zapyska [Proposals for formation a draft concept of sustainable development of Ukraine: scientific and analytical note]. Donetsk, IEP NANU Publ., 2011. 50 p.

[7] Statystychna informatsiia (Statistical information). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Динаміка економічних процесів останніх років засвідчує, що переважно несприятливі внутрішні умови розвитку промислового виробництва при порівняно слабких міжнародних позиціях національного господарства вимагають: активного пошуку нестандартних шляхів виходу з кризи, розроблення та застосування засобів формування конкурентоспроможної національної економіки.

У зв'язку з цим питання, присвячені ресурсо-функціональному забезпеченню процесів управління розвитком саме промислового потенціалу, можна вважати актуальними. Відповідно, питання, які пов'язані зі структурною адаптацією економіки України та промисловості, зокрема до глобальних технологічних тенденцій та впливу ендогенних і екзогенних факторів на характер промислового зростання, на процеси структурних змін, набувають сьогодні важливого теоретичного та практичного значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема управління потенціалом сучасної економіки, у тому числі промисловим потенціалом, вже деталізована у наукових працях О. Алимова, В. Геєця, Ю. Кіндзерського, Л. Головкової, О. Новикової, С. Шкарлета та ін. [1–3, 5, 6]. Віддаючи належне теоретичній та практичній цінності попередніх здобутків, існує потреба у системному аналізі ресурсного забезпечення процесів формування потенціалу сталого розвитку України та управління розвитком потенціалу національної промисловості.

МЕТОЮ СТАТТІ є уточнення і деталізація найвагоміших організаційно-економічних факторів впливу на формування та застосування існуючої системи макропоказників для ідентифікації масштабів розвиненості сучасного промислового потенціалу, а також оцінювання ресурсного забезпечення управління розвитком саме промислового потенціалу як визначального фактора забезпечення конкурентоспроможності держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проведений аналіз динаміки ВВП України та пов'язаних з нею основних макроекономічних показників розвитку промисловості України [7] дозволив визначити прогнозну структуру промислового комплексу держави на середньострокову перспективу, якої можна досягти шляхом переходу до інтенсивного характеру зростання за інноваційною моделлю. Ця структура характеризується наступними тенденціями розвитку: а) машинобудування – 25,0…30,0 %; б) легка й харчова промисловість – 19,0…21,0 %; в) паливно-енергетичний комплекс – 15,0…18,0 %; г) металургійний комплекс – 15,0…17,0 %; д) хімічна, нафтопереробна й деревообробна промисловість – 9,0…10,0 %; е) промисловість будівельних матеріалів – 3,0…4,0 % (наведено за даними [7]). Таким чином, саме ці свідчення можуть бути використані як цільова основа для розбудови моделі розвитку промислового виробництва. При цьому зазначимо, що до найважливіших питань, які потребують негайного вирішення, слід віднести підвищення ефективності використання енергетичного потенціалу України та енергозбереження.

Очевидно, що ці тенденції не можуть не враховуватися при розробці механізмів реформування економіки України в умовах реалізації її інтеграційного вибору. Промисловість, зокрема, має інтегруватися у систему міжнародного поділу праці та світовий науково-технічний та інноваційний процес з урахуванням основних тенденцій світового ринку. Це набуває особливого значення на етапі структурної перебудови і може стати фактором підтримки багатьох видів економічної діяльності та виробництв, джерелом валютних надходжень для фінансування інноваційної діяльності, вирішення соціальних задач та забезпечення економічної безпеки. Експортноорієнтований розвиток промислового виробництва є визначальною умовою структурних перетворень, технологічної модернізації національної економіки, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг. Зазначене обумовлює необхідність у межах дослідження уточнення і деталізації найвагоміших організаційно-економічних факторів впливу на формування

і застосування існуючої системи макропоказників для ідентифікації масштабів розвиненості сучасного промислового потенціалу (рис. 1).

Доцільним вбачається провести оцінку причинно-наслідкового зв'язку, в якому знаходяться певні види економічної діяльності України, до загального стану розвитку промислового потенціалу, виходячи з реалій часу. Зазначимо, що неможна орієнтуватися лише на чинники забезпечення ефективності управління розвитком промислового потенціалу, які нам відомі. Необхідно переглянути цільові орієнтири стратегічного розвитку промисловості в цілому та змінити стратегічний вектор промислової динаміки. Це означає здійснення переходу від матеріальних індикаторів, що є, безперечно, найважливішим виміром розвитку будь-яких виробничо-економічних систем, до визначення рушійних факторів та інституційних умов, які б сприяли забезпеченню ефективності управління розвитком промислового потенціалу та економічного зростання України.

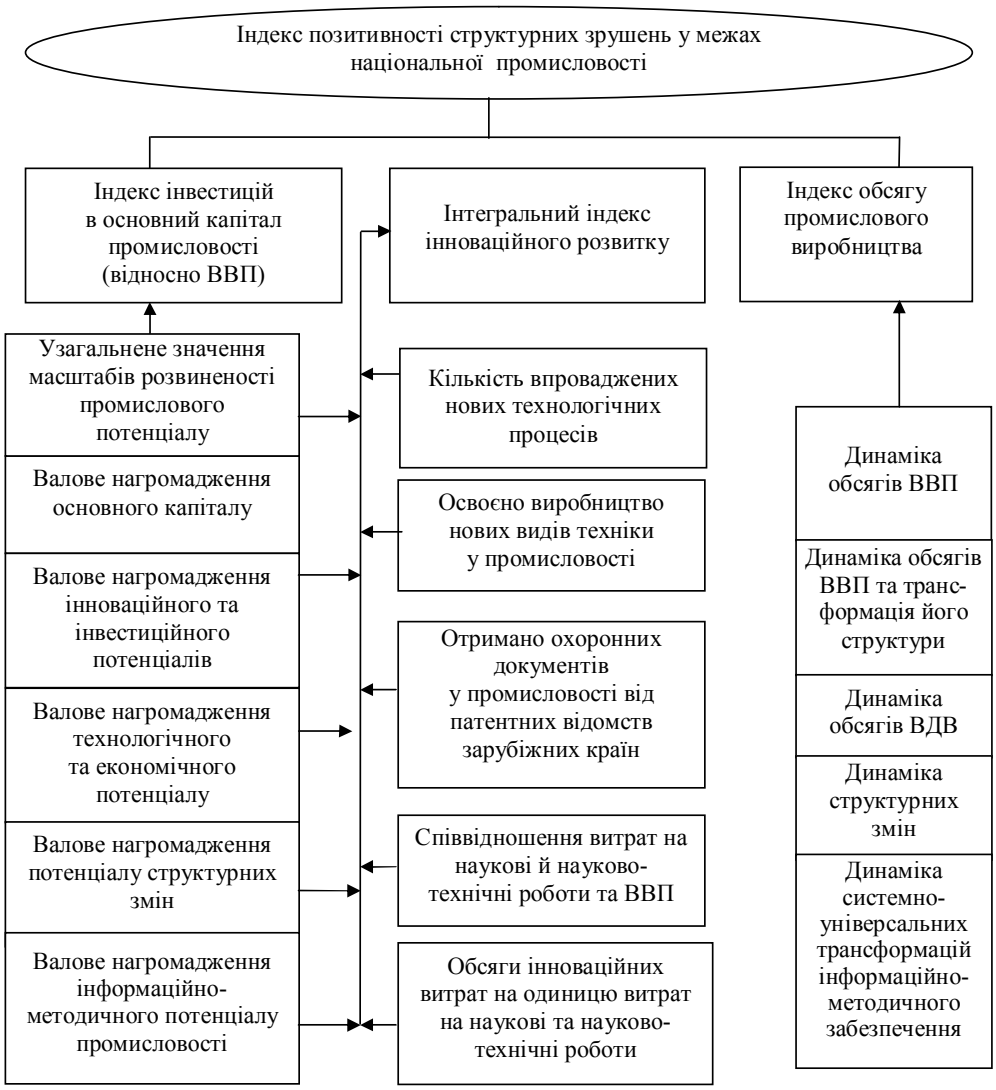

Рис. 1. Основні фактори та макроекономічні показники, що впливають на динаміку структурних зрушень у промисловості України (детально у роботі [4, с. 76])

Проведений аналіз структурних змін та показників макроекономічної динаміки розвитку промисловості України дозволив визначити сучасний рівень розвитку промислового виробництва як проблематичний (табл. 1).

Спираючись на результати аналізу статистичних даних [7], можна дійти висновку, що визначений рівень розвитку промислового виробництва є наслідком дії ряду чинників деструктивного впливу, зумовлених наявністю проблем в інституційній сфері економіки, з недостатньою результативністю функціонування різних гілок влади; суперечністю чинного законодавства та правовою неврегульованістю ряду питань економічного розвитку України, зокрема щодо ринкової

трансформації національного господарства, утвердження конкурентного середовища, незбалансованості кадрового потенціалу та переважання у суспільстві утриманських (щодо держави) очікувань і сподівань.

При цьому вагомими деструктивними факторами нагромадження промислового потенціалу, на думку автора, є нестійкість промислового зростання та надмірна залежність спрямування економічних реформ від зовнішніх і внутрішніх політичних чинників, монополізація іноземним капіталом певних стратегічних галузей економіки та суттєве розширення сфери транснаціоналізації. Поряд із цим, суттєвими деструктивними чинниками генерування негативних тенденцій у національній промисловості стають: а) недосконалість податкової системи та системи контролю за використанням бюджетних коштів, а також системи захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції; б) надзвичайно високий рівень тінізації економіки (53,4 %), що сягнув небезпечної межі (цей показник свідчить про наявність у країні тіньових економічних відносин, а відтак тіньової зайнятості та ухилення від оподаткування); в) надзвичайно висока зовнішньоекономічна орієнтація та критична залежність промислового виробництва від кон'юнктури зовнішніх ринків, нераціональної структури експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою ВДВ.

Таблиця 1. **Динаміка основних макроекономічних показників функціонування та розвитку промисловості України у 1995–2012 рр., %***

Ретроспективний період, роки	Основні макроекономічні показники результативності функціонування української промисловості в цілому		
	ВДВ промисловості у загальному обсязі ВДВ	Випуск промислової продукції в загальному обсязі випуску (у фактичних цінах до попереднього року)	Індекс промислової продукції (до попереднього року)
1995	34,6	47,4	141,1
2000	31,4	47,0	134,0
2003	30,3	48,4	115,8
2004	28,5	48,0	112,5
2005	30,9	47,8	103,1
2006	31,7	46,5	106,1
2007	31,2	45,3	107,6
2008	30,1	44,5	94,8
2009	26,9	40,5	78,1
2010	27,2	43,2	111,2
2011	26,7	43,9	107,6
2012	26,6	43,8	98,2

* Обчислено за даними [7].

Нерозвиненість національної інноваційної системи, низька інноваційна активність та технологічна конкурентоспроможність національної промисловості обумовлюють деградацію науково-технічного потенціалу на фоні критичного стану основних виробничих засобів (ОВЗ) у галузях. Серед найважливіших напрямів ринкової трансформації системи управління розвитком промислового потенціалу, на нашу думку, можна виділити: а) запровадження інноваційної моделі структурної перебудови національного промислового виробництва; б) оптимізацію динаміки галузевої структури промисловості; в) модернізацію технологічної структури промисловості. Найуразливішим місцем національної промисловості є структурна розбалансованість, зареформованість, високий рівень енерго- та капіталоємності виробництва, що залишилося від попередньої командно-адміністративної системи господарювання. Радикальна зміна існуючих диспропорцій є одним з визначальних положень концепції управління розвитком промислового потенціалу, яка має стати науковим підґрунтям мобілізації і концентрації ресурсних та інституціональних чинників підвищення конкурентоспроможності й рівня економічної безпеки України, структурно-інноваційного оновлення промислового комплексу, посилення соціальної спрямованості прогресивних заходів і нововведень.

Зауважимо, що аналіз основних показників розвитку промисловості за 2008–2012 рр. дозволяє визначити наступні тенденції розвитку промислового потенціалу (табл. 2 і 3): 1) обсяги реалізованої продукції і вартість ОВЗ зростають, що в значній мірі пояснюється високим рівнем інфляції та індексацією залишкової вартості ОВЗ; 2) частка збиткових підприємств почала стрімко зростати; 3) кількість працівників, які задіяні у промисловому комплексі, неухильно зменшується.

Таблиця 2. **Основні фінансово-економічні показники функціонування національної промисловості у 2008–2012 рр.***

Макроекономічні показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Обсяг реалізованої продукції промисловості (у фактичних цінах), млн грн	916618,3	806345,8	1065850,5	1331887,6**	1400680,2
Ступінь зношеності ОВЗ промисловості, %	58,6	61,8	63,0	65,0	57,3
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	4,90	1,80	3,60	3,50	3,52
Чистий прибуток (збиток), млн грн	5542,5	–14192,5	11889,6	12972,6	2592,4***
Частка збиткових підприємств, %	39,0	40,0	41,0	42,0	39,3***
Середньорічна кількість найманих працівників у промисловості, тис. осіб	3530,8	3345,6	3160,4	3047,3	3036,7
Середньорічна номінальна заробітна плата найманих працівників у промисловості, грн	1933,92	2033,92	2500,13	2725,65	3583,00

* За даними джерела [7].
** Без урахування зміни підприємствами основного виду діяльності.
*** Наведено на сайті http://ukrstat.org.

Таблиця 3. **Структура реалізації промислової продукції України за видами економічної діяльності у 2008–2012 рр.***

Види промислової діяльності	Роки				
	2008	2009	2010	2011**	2012**
Промисловість, всього, %, у т. ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
добувна	8,3	9,3	10,0	11,0	10,5
харчова	15,1	19,8	18,1	16,7	18,2
легка	0,8	0,9	0,8	0,7	0,7
деревообробна та целюлозно-паперова	2,6	3,4	2,6	2,4	2,4
Виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	7,7	6,7	7,0	5,8	4,5
Хімічна і нафтохімічна промисловість	6,1	6,0	5,9	5,9	5,9
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	22,5	17,5	18,8	18,2	16,0
Машинобудування	13,1	10,6	9,3	10,0	10,2
Виробництво та розподілення електроенергії, газу і води	17,8	22,4	20,8	22,1	24,5
Інші види економічної діяльності	6,0	3,4	6,7	7,2	7,1
Відношення частки ресурсомістких до наукоємних видів економічної діяльності	***1,7***	***2,1***	***1,7***	***1,7***	***1,7***

* За даними джерела [7]. Сформовано за однорідними продуктами, що за КВЕД належать до відповідного виду економічної діяльності.
** Наведено за функціональним підходом без урахування змін у межах основного виду економічної діяльності у 2011–2012 рр.

При цьому, хоча у 2011 р. було і призупинено спад випуску промислової продукції в загальному обсязі випуску (43,5 % у порівнянні з 40,5 % у 2009 р.), однак ці значення істотно нижчі від рівня показників 2006–2007 рр. (47,8 та 46,5 % відповідно).

У структурі реалізації у 2012 р. 60,0 % загальних обсягів припало на металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, машинобудування, хімічну і нафтохімічну промисловість та виробництво коксу і продуктів нафтопереробленння. У 2012 р. порівняно з 2011 р. в обсязі реалізації продукції добувної та переробної промисловості спостерігалося зменшення частки сировинної продукції (на 3,3 %). Водночас питома вага інвестиційної продукції, товарів широкого та тривалого використання збільшилася відповідно на 1,2; 1,9 та 0,2 в.п.

Відтак визнаємо таке: промисловість наближається до стану майже «наркотичної» залежності від імпорту високотехнологічної продукції. У машинобудуванні вона дорівнює 96,2 % від обсягів виробництва, в хімічній промисловості – 90,2 %; прогресує інноваційно-технологічна відсталість промислового виробництва (майже 95,0 % промислової продукції виготовляється на виробництвах третього і четвер-того технологічного укладів); на вкрай низькому рівні залишається інноваційна діяльність; частка підприємств, що впроваджують інновації, у 2012 р. становила 17,4 %, а частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої становила 3,3 %. Зазначимо, що за 2000–2012 рр. майже 43,0 % загального обсягу нових технологій, необхідних для модернізації промисловості, було придбано за межами України [7].

Суттєвий спад обсягів випуску промислової продукції обумовлений загрозливим рівнем моральної зношеності ОВЗ (становить 65,0 %), а також переважно нецільовим використанням амортизаційного фонду та руйнацією інвестиційної сфери, процесів відтворення ОВЗ і виробничих потужностей; низькою рентабельністю структурно-визначальних видів економічної діяльності, високою енергоємністю та фондомісткістю й витратністю виробництва; високим рівнем прихованого та наявністю циклічного безробіття (за оцінками 20,0 %) та проблемою кадрового забезпечення промислового виробництва, особливо наукоємних видів економічної діяльності (при тривалості тенденції скорочення висококваліфікованих кадрів існує загроза того, що виникне дефіцит робочої сили); низьким рівнем управління, менеджменту та маркетингу, організації процесу виробництва. Відтак параметри рентабельності промислового виробництва свідчать про необхідність структурних змін і переорієнтації промислової політики на прискорений розвиток малозатратних галузей обробної промисловості, в першу чергу, точного машинобудування, приладобудування, електронної промисловості, виробництва побутової техніки тощо. Вітчизняна промисловість через уповільнення темпів розвитку науково-інноваційної діяльності дедалі більше починає залежати від інноваційних запозичень із-за кордону.

ВИСНОВКИ

Реструктуризація промисловості та реформування системи управління розвитком промислового потенціалу в контексті активізації діяльності із забезпечення сталого розвитку в державі мають генерувати досягнення стратегічної мети, а саме: а) наближення структури виробництва продукції до структури розвинутих країн з урахуванням природно-географічних особливостей України; б) зростання ефективності та обсягів виробництва; в) забезпечення належних умов і рівня життя населення, економічної і військової безпеки; г) раціоналізації використання природних ресурсів при застосуванні прогресивних методів та способів освоєння ресурсної бази; д) розподілу прибуткових надходжень. Особливого значення набуває комплекс питань, пов'язаних з вирішенням таких екологічних проблем: прискорення процесу диверсифікації джерел енергетичного виробництва і поступова заміна традиційних енергетичних матеріалів на більш екологічно безпечні види палива; розроблення комплексу заходів щодо дотримання екологічних стандартів та підвищення ефективності енергетичних систем країни; створення принципово нових технологічних рішень зниження рівня шкідливих викидів та переробки виробничих відходів; поширення екологічно чистого органічного виробництва.

Розвиток подальших досліджень у даному напрямку повинен бути спрямований на розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо досягнення стратегічних цілей реструктуризації, системної модернізації промисловості України та розвитку її потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

[1] **Микитенко, В. В.** Технології управління стратегічним потенціалом розвитку України [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко, О. М. Алимов // Національне господарство України: теорія та практика управління : електронний фаховий журнал ДУ ІЕП НАНУ. – 2011. – № 1 (1). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Alimov _Mikitenko.pdf.

[2] Організаційно-економічні засади розвитку потенціалу соціально-економічних систем [Текст] : монографія / за ред. Л. С. Головкової. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2011. – 464 с.

[3] Підвищення ефективності використання виробничого потенціалу в промисловості [Текст] : монографія / О. І. Амоша, М. І. Іванов, Л. Т. Хижняк [та ін.] / НАН України; Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2004. – 396 с.

[4] Потенціал ендогенного зростання економіки України [Текст] : монографія / М. І. Скрипниченко, Т. І. Приходько, В. Р. Сіденко [та ін.] ; за ред. М. І. Скрипниченка / НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. – К. : Вид-во Ін-ту економіки та прогнозування, 2010. – 436 с.

[5] Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку [Текст] : монографія / Ю. В. Кіндзерський, В. В. Микитенко, М. М. Якубовський, І. Ю. Галиця [та ін.] ; за ред. Ю. В. Кіндзерського / НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2009. – 928 с.

[6] Пропозиції щодо формування проекту концепції сталого розвитку України: науково-аналітична записка [Текст] / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, О. Ф. Новікова [та ін.]. – НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк : Вид-во ІЕП НАНУ, 2011. – 50 с.

[7] Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

© М. О. Чупріна

Надійшла до редколегії 31.01.2014

Статтю рекомендує до друку

д-р екон. наук, проф. *В. В. Микитенко*